

نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال هفتم، شماره بیست و چهارم، بهار ۱۳۹۵
دریافت: ۱۳۹۳/۱۰/۱۳ - پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۲۲
صص ۸۳-۱۰۴

تحلیل تطبیقی نقش سرمایه اجتماعی در پایداری محله‌ای در بافت‌های فرسوده و جدید (نمونه موردی: محلات نارمک و یوسف‌آباد)

هادی جوادزاد اقدم، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران*
سیدعلی علوی، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

توسعه پایدار محله‌ای توانایی جوامع کوچک محلی (محلات)، در بهره‌برداری و استفاده از منابع طبیعی، انسانی و اکولوژیکی بوده است. در واقع استفاده از سرمایه اجتماعی به عنوان راه‌حلی قابل‌اجرا در سطح اجتماعات محلی برای مشکلات توسعه مورد توجه سیاست‌گذاران و مسئولان سیاست است. بنابراین، درک مکانیزم و نقش سرمایه اجتماعی برای تحقق هدف کوچک‌سازی وظایف و واگذاری مسئولیت‌ها به نهادها، فراهم نمودن زمینه برای گسترش سرمایه اجتماعی در راستای افزایش تعاملات و ارتباطات اجتماعی و فرهنگی در سطح محله‌ای به منظور کمک گرفتن از شهروندان در رسیدن به توسعه پایدار، از اهم اهداف تحقیق حاضر است. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است. در این راستا تجزیه تحلیل داده‌ها با تکمیل پرسشنامه جهت سنجش میزان سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای انجام گرفته است. به این منظور ابتدا با استفاده از ادبیات نظری تحقیق، شاخص‌های سرمایه اجتماعی و پایداری محله تعیین شده، سپس جهت تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از آزمون آماری ضریب همبستگی پیرسن و رگرسیون برای آزمون فرضیات تحقیق استفاده شده است. نتایج تحقیق بیانگر آن است که رابطه‌ای مستقیم و معناداری بین متغیر سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، پایداری محله‌ای، نارمک، یوسف‌آباد.

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

تمرکز توسعه در شهرها و توجه به مفاهیم کالبدی و هندسی صرف و غفلت از اهداف اجتماعی در توسعه، شهرها را با چرخه نامطلوبی از عدم تعادلات اقتصادی اجتماعی و زیست محیطی، روبرو کرده و چالش‌های بی سابقه‌ای را مانند فقر، اسکان غیررسمی، تعارضات فرهنگی، نزول کیفیت زندگی از هم گسیختگی‌های اجتماعی، تضعیف نهادهای محله‌ای و غیره فراروی آنها نهاده است (رضویان، ۱۳۸۱: ۲۸). در این میان مسائل اجتماعی و فرهنگی روز، زمینه را برای افزایش بحران‌ها و نابسامانی‌های شهری هموار کرده است. تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی در شهرسازی و برنامه‌ریزی‌های شهری آن چنان گسترده است که هیچ یک از عناصر مختلف شهری را نمی‌توان بدون تأثیر چنین عواملی بررسی نمود. با نگاهی به تاریخ برنامه‌ریزی شهری می‌توان شاهد تغییر در رویکرد برنامه ریزان شهری و ارتقاء برنامه‌ریزی شهری از نگاه صرف کالبدی به نگاه چند بعدی بود، که کلیه ابعاد اقتصادی، اجتماعی، روانی و غیره را در بر می‌گیرد. از طرف دیگر محله نیز به عنوان یکی از ابزارهای برنامه‌ریزی شهری در طول قرن بیستم برای غلبه بر مسائل و مشکلات شهری مطرح بوده و از دیدگاه‌های مختلف به آن توجه شده است که یکی از آنها دیدگاه اجتماعی است که به محله به عنوان یک ساختار اجتماعی می‌نگرد (غیاثوند، ۱۳۸۸: ۲۲). دیدگاه توسعه پایدار، حل مشکلات شهری را در استفاده از نیروهای توانمند درون‌زا در محلات شهری یعنی، گروه‌ها و اجتماعات محلی به عنوان سرمایه‌های

اجتماعی، که از جایگاه و کارکرد ویژه‌ای از لحاظ حفظ و توسعه تنظیمات اجتماعی در کلانشهر برخوردار هستند، می‌داند (معصومی، ۱۳۹۰: ۱۱). موضوع اجتماع محلی وسیله‌ای برای پیشبرد نوسازی اجتماعی و کالبدی محلات شهرها و منطق مهم شهری است (گیدنز، ۱۳۷۸: ۸۹). از گذشته‌های دور، محلات مسکونی شهرها، به عنوان سلول‌های حیات شهری، نقش اساسی در زندگی ساکنان آن داشته‌اند. وجود یک شیوه زندگی خاص در میان افراد ساکن در یک محله معمولاً منجر به ایجاد اهداف و علایق مشترک در میان ساکنان محله می‌گردد (معصومی، ۱۳۹۰: ۱۵). همین عامل هویتی، در آن محدوده سبب ایجاد فضاهایی با کارکرد و عملکرد خاص می‌شد که بافت آن را نیز از محدوده‌های اطراف متمایز می‌گرداند. بطور کلی ویژگی مهم و مثبت محله داشتن نوعی روح جمعی بود که مظاهر آن وحدت و پیوستگی افراد به یکدیگر و احساس یگانگی و نیز آمادگی برای مساعدت و همکاری در راه حفظ شعار محله و بهبود اوضاع آن است. هر محله با ارایه خدمات روزمره مورد نیاز خود و با ایجاد نمادهای محله‌ای و ویژگی‌های خاص موجب می‌شد ساکنان آن نوعی احساس تعلق و نوعی هویت داشته باشند تا جایی که هر شهروند با نام محله‌ای که در آن می‌زیسته شناخته می‌شد (کوهی فرد، ۱۳۹۲: ۱). توسعه محله‌ای نیز بیانگر فرآیندی است که بر اساس آن سرمایه‌ای که اجتماع به صورت بالقوه قادر به جمع‌آوری و استفاده از آنها است، افزایش می‌یابد تا به کمک آنها کیفیت زندگی مردم خویش را بهبود بخشد (شارع‌پور، ۱۳۸۳: ۲۸۹). برای دستیابی به پایداری محله‌ای که مبتنی بر مشارکت شهروندان در

(شارع پور، ۱۳۸۰:۱۱). به لحاظ کاربردی این تحقیق با جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه به درک مکانیزم سرمایه اجتماعی و تاثیر آن در راستای پایداری محله‌ای پرداخته است تا با بهره‌گیری از مشارکت مردم، نهادها، اجتماعات محلی و سازمان‌های غیردولتی موجود در محلات در جهت ارتقای سطح زندگی مردم گامی اساسی برداشته شود.

۳-۱- اهداف پژوهش

پژوهش حاضر در پی اهداف زیر است:

➤ درک مکانیزم و نقش سرمایه اجتماعی برای تحقق هدف کوچک‌سازی وظایف و واگذاری مسئولیت‌ها به نهادها، تعاونی‌های خودجوش و انجمن‌های محله‌ای به منظور ارتقای سطح زندگی مردم، هدفمند کردن سرمایه اجتماعی در راستای پایداری محله‌ای.

➤ بهره‌گیری از مشارکت مردم، نهادها، اجتماعات محلی و سازمان‌های غیردولتی موجود در محلات به منظور زمینه‌سازی برای برانگیختن حس دخیل بودن در سرنوشت محله به منظور پایداری محله‌ای.

➤ فراهم نمودن زمینه برای گسترش سرمایه اجتماعی (حس تعلق و همبستگی محله‌ای) به منظور افزایش تعاملات و ارتباطات اجتماعی و فرهنگی در سطح محله‌ای.

۴-۱- پیشینه پژوهش

این پژوهش از دو مفهوم عمده تشکیل شده است که هر یک از این دو مفهوم، یعنی سرمایه اجتماعی و توسعه‌یابنده محله‌ای به طور مجزا، موضوع تحقیقات و پژوهش‌های متعددی بوده‌اند. مفهوم سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با موضوعات سیاسی، اقتصادی، توسعه در مقیاس‌های مختلف (ملی، ناحیه

برنامه‌های توسعه می‌باشد، بایستی ظرفیت‌سازی کرد. ظرفیت‌سازی در سطح محله از طریق شناخت سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر در آن میسر می‌شود. از این رو سنجش میزان سرمایه اجتماعی در سطح محله، و چگونگی بازتولید سرمایه اجتماعی به منظور کمک گرفتن از شهروندان در رسیدن به توسعه پایدار، ضروری است (خنده رو، ۱۳۸۷:۳). شهر تهران به عنوان پایتخت کشور به دلیل ویژگی‌های خاص آن دارای مسائل و معضلات ویژه بوده است. وجود خرده‌فرهنگ‌ها و نیز سنخ‌های فرهنگی متنوع در سطح محلات آن به دلیل مهاجرت و سایر عوامل، لزوم توجه به مفهوم سرمایه اجتماعی در جهت حل مناسب این مشکلات را ضروری ساخته است. در این تحقیق به تحلیل نقش سرمایه اجتماعی در پایداری محله‌ای و تطبیق آن در بافت‌های فرسوده و جدید در سطح محلات شهر تهران پرداخته شده است.

۲-۱- اهمیت پژوهش

توسعه‌ی پایدار محله‌ای توانایی جوامع کوچک محلی (محلات)، در بهره‌برداری و استفاده از منابع طبیعی، انسانی و اکولوژیکی بوده است. به گونه‌ای که همه اعضا یا اجتماعات محله‌ای در حال حاضر و آینده از سطوح مناسبی در بهداشت و سلامت، زندگی مطلوب، امنیت، یکپارچگی میان محیط‌زیست و فعالیت انسانی و اقتصادی پویا برخوردار شوند (Kline, 1997:4).^۱ در واقع استفاده از سرمایه اجتماعی به عنوان راه حلی قابل اجرا در سطح اجتماعات محلی برای مشکلات توسعه‌مورد توجه سیاست‌گذاران و مسئولان سیاست قرار گرفته است

^۱ . Klein, E.

تحقیقات زیادی انجام نشده است، ضمن آنکه این مفاهیم در ادبیات شهرسازی کشور ما هنوز از جایگاه قابل توجهی برخوردار نبوده و سوابق موجود، به دیگر کشورها مربوط می‌گردد. در ادامه به تعدادی از کارهای انجام شده اشاره می‌گردد (جدول ۱).

ای، محله‌ای) توسط تعدادی از صاحب نظران مورد بررسی قرار گرفته است. الگوی توسعه محله‌ای نیز در قالب نگرش‌های سنتی در شهرسازی سابقه‌ای دیرینه دارد (هودسنی، ۱۳۸۳: ۱۵). در زمینه ارتباط دو مفهوم سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار محله‌ای مطالعات و

جدول ۱- پیشینه پژوهش‌های انجام گرفته

پدید آورندگان	سال	نام اثر	نتایج
جین جاکوبز	۱۹۶۰	مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی	وی به اصلاح تمامی جنبه‌های توسعه‌ی شهر و برنامه‌ریزی شهری اهتمام داشت و مفهوم سرمایه اجتماعی را در ارتباط با مباحث فضایی کالبدی شهر و محلات شهری مطرح نمود.
Temkin & Rohe	۱۹۹۸	Social Capital and Neighborhood Stability: An Empirical Investigation	ارائه یک مدل از سرمایه اجتماعی محله که سرمایه اجتماعی را به عنوان یک تابع از دو عنصر تشکیل دهنده: محیط اجتماعی فرهنگی و زیرساخت‌های سازمانی نشان می‌دهد. علاوه بر این به ارائه چگونگی تأثیر سرمایه اجتماعی بر ثبات محله می‌پردازد.
سید احمد موسوی	۱۳۸۵	برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تأکید بر سرمایه اجتماعی	ارتقاء سرمایه اجتماعی باعث ایجاد نگرشی مثبت به محیط زندگی و محله می‌گردد و این نگرش مثبت می‌تواند منشأ بسیاری از کنش‌های اجتماعی کارآمد، از جمله مشارکت اجتماعی گردد.
نیما سالک	۱۳۸۶	عوامل موثر بر پایداری توسعه محله در فرایند برنامه‌ریزی شهری	مطالعات کلی حاکی از آن است که میزان پایداری محله ده و نیک ۴٫۷۶ است و به صورت معنی‌داری از عدد ۵ که این تحقیق به عنوان شاخص پایداری در نظر گرفته‌شده پایین تر بوده است.
براتعلی خاکپور و همکاران	۱۳۸۸	نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی پایدار محله‌ای	می‌توان با تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به پایداری محله‌ای دست یافتند. توجه به مفهوم ذهنی سرمایه‌ی اجتماعی شرط انکارناپذیر تحقق مفهوم عینی پایداری است.
شادی بیگلری	۱۳۸۹	ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در پایداری محله‌ای ناحیه ۲ شهرداری منطقه ۴ تهران	ناحیه دو شهرداری منطقه چهار تهران در مرز پایداری قرار دارد.

توسعه محله‌ای مطرح‌شده است که سرمایه اجتماعی را عامل اساسی در توسعه پایدار دانسته‌اند.

۱-۵- سئوالات پژوهش

- پایداری محله‌ای در محلات مورد مطالعه (محله‌های نارمک و یوسف‌آباد)، در چه سطحی قرار دارد؟
- سرمایه اجتماعی در محلات مورد مطالعه (محله‌های نارمک و یوسف‌آباد)، در چه سطحی قرار دارد؟

مطالعه پیشینه پژوهش‌های انجام گرفته نشان می‌دهد که با توجه به تعاریف متعدد از مفهوم اجتماع محله‌ای، نظریه‌ها و رویکردهای گوناگونی در توسعه پایدار محله‌ای ارائه‌شده است. ابعاد اجتماعی تقریباً در بیشتر رویکردهای توسعه محله‌ای از اهمیت بیشتری برخوردار است. اهمیت سرمایه اجتماعی به عنوان عاملی جهت توسعه پایدار محله‌ای به گونه‌ای است که برخی از صاحب‌نظران، توسعه پایدار محله‌ای را بدون سرمایه اجتماعی غیرممکن دانسته‌اند. به همین دلیل رویکردهای گوناگونی در

- چه رابطه‌ای بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای در محلات مورد مطالعه (محله‌های نارمک و یوسف‌آباد)، وجود دارد؟

۶-۱- فرضیه پژوهش

فرضیه‌ی مورد نظر در پژوهش حاضر عبارت است از:

به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای در محله‌های نارمک و یوسف‌آباد رابطه معنی داری وجود دارد.

۷-۱- روش تحقیق پژوهش

تحقیق حاضر یک مطالعه‌ی موردی و از سنخ توصیفی - تحلیلی و هم بستگی است. جهت پاسخ گویی به فرضیه تحقیق، و اهداف پژوهش سعی شده است دیدگاه ساکنان دو محله نارمک و یوسف‌آباد از بعد ذهنی سنجیده شود. برای این کار با در نظر داشتن شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی و شاخص‌های سرمایه اجتماعی در ابعاد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، کنترل اجتماعی، روابط همسایگان و ساکنان محله و علاقه به جامعه با

طراحی گویه‌های مناسب از طریق پرسشنامه به بررسی موضوع در محله‌های مورد مطالعه پرداخته شده است. سپس اقدام به توزیع پرسشنامه در بین ساکنان محله‌های مورد مطالعه کرده و با جمع‌آوری پرسشنامه‌ها به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. این پرسشنامه حاوی ۶۴ سؤال در مورد موضوع تحقیق است. شامل ۳۰ سؤال در زمینه پایداری محله‌ای و ۳۴ سؤال در زمینه سرمایه اجتماعی است. در سؤالات بسته از طیف لیکرت استفاده شد. این طیف با ۵ قسمت مساوی میزان موافقت و مخالفت پرسشگران را با سؤالات مطرح شده نشان می‌دهد. در این راستا با استفاده از اسناد و اطلاعات موجود و پرسش‌نامه و مشاهده میدانی اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری و به سوال تحقیق پاسخ داده شده و فرضیه مورد آزمون قرار گرفت در نهایت بعد از مشخص شدن نقش سرمایه اجتماعی در پایداری محله‌ای به ارائه پیشنهاداتی جهت بهبود وضعیت محله‌های مورد مطالعه پرداخته شده است (جدول ۲).

جدول ۲- شکل کلی امتیازدهی در طیف لیکرت

شکل کلی امتیاز بندی	کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
	۱	۲	۳	۴	۵

۸-۱- معرفی متغیرها و شاخص‌های پژوهش

با توجه به فرضیه تحقیق که از نوع هم بستگی است متغیر مستقل سرمایه‌ی اجتماعی و متغیر وابسته پایداری محله‌ای است. در این پژوهش پایداری

محله‌ای توسط سی گویه و به صورت یکجا، و سرمایه اجتماعی به پنج شاخص و سی و چهار گویه مورد پرسش قرار گرفته (جدول ۳).

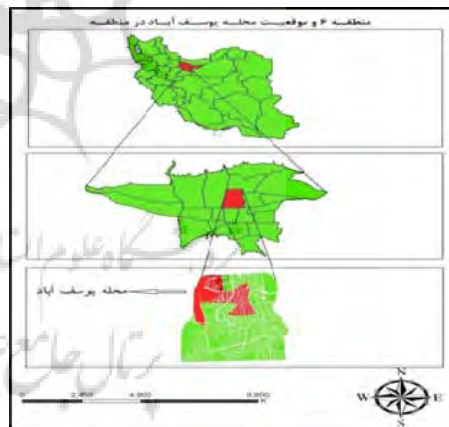
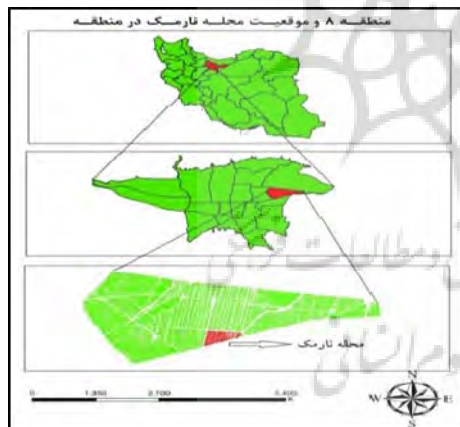
جدول ۳- شاخص‌های مورد سنجش در بخش سرمایه اجتماعی و پایداری محله

شاخص‌های سرمایه اجتماعی و پایداری محله	
سرمایه اجتماعی	اعتماد اجتماعی - علاقه به جامعه - کنترل اجتماعی - مشارکت اجتماعی - روابط همسایگان و ساکنان محله
پایداری محله	اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی - کالبدی - زیست محیطی

(مدبر)، خیابان بیستون و خیابان چهلستون. بزرگترین میدان این محله میدان سید جمال الدین اسدآبادی است که پیش از انقلاب اسلامی میدان کلاتری نام داشته است. (سایت شهرداری منطقه ۶)، (شکل ۱).

ب: محله نارمک

محله نارمک با جمعیتی در حدود ۹۵۸۱۰ نفر در منطقه هشت شهرداری تهران واقع است. هسته مرکزی منطقه (نارمک) که اولین تجربه شهرسازی مدرن ایرانی است و عملیات ساختمانی کوی کالاد که در سال ۱۳۲۹ به وسیله بانک ساختمانی طرح ریزی اولیه گردیده، در حدود سال ۱۳۳۸ شروع و در سال ۱۳۴۵ به پایان رسید. نارمک را می‌بایست جزو اولین شهرک‌های طراحی شده با ساختار منظم شبکه معابر شمالی- جنوبی و دارای سلسله مراتب دانست (سایت شهرداری منطقه ۸)، (شکل ۲).

شکل ۱- منطقه ۶ شهرداری تهران و موقعیت محله یوسف‌آباد. شکل ۲- منطقه ۸ شهرداری تهران و موقعیت محله نارمک.

طریق مجموعه‌ای از شبکه‌ها با هم در ارتباط بوده و با دیگر اعضای شبکه‌ها ارزش‌های مشترکی دارند، به طوری که این شبکه‌ها منبعی ایجاد می‌کنند، و به نظر می‌آید آن‌ها نوعی سرمایه ایجاد کرده‌اند (فیلد، ۱۳۸۵: ۱). اصطلاح «سرمایه اجتماعی» در سال

در این پژوهش شاخص روابط همسایگان دارای هشت گویه، شاخص اعتماد اجتماعی دارای شش گویه، شاخص کنترل اجتماعی چهارگویه، علاقه به جامعه شش گویه و مشارکت اجتماعی ده گویه است.

۹-۱- محدوده و قلمرو پژوهش

الف: محله یوسف آباد

یوسف آباد با جمعیتی در حدود ۴۱۲۹۲ نفر، یکی از محله‌های تهران است که در منطقه ۶ شهرداری تهران واقع شده‌است. این محله از غرب به بزرگراه کردستان، از شرق به خیابان ولی عصر، از شمال به بزرگراه شهید همت و از جنوب به خیابان شهید گمنام محدود می‌شود. خیابان‌های اصلی این محله عبارتند از خیابان سید جمال الدین اسدآبادی، خیابان مستوفی، خیابان شهید جهان آرا، خیابان مهران

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری پژوهش

سرمایه اجتماعی^۲

مفهوم اصلی سرمایه اجتماعی را در جمله " برقراری ارتباط مهم است" می‌توان خلاصه کرد. مردم از

2. Social Capital

را تشکیل داده و در ارتباط با حفظ نظافت، عدم وجود جرم و جنایت خیابانی و دیگر تصمیمات در مورد بهبود کیفیت زندگی، در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی همچون نیروی حفاظتی پلیس و نیروهای انتظامی، مسئولیت بیشتری را از خود نشان داده است (الوانی، ۱۳۸۱: ۱۶)، (جدول ۴).

۱۹۱۶ در مقاله‌ای از «هانی فان» Hanifan مطرح شد. اما نخستین بار در اثر کلاسیک جین جاکوب Jane Jacobs «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی» (۱۹۶۱)، به‌کاررفته است (نیکومرام، ۱۳۸۷: ۳۱). او در این اثر علمی توضیح داده است که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه اجتماعی

جدو ۴- تعاریف سرمایه اجتماعی از دیدگاه برخی صاحب نظران

نظریه پردازان	تعریف	متغیر	دیدگاه‌ها	نتایج
پی‌یر بوردیو	مجموعه منابع بالقوه و بالفعل که نصیب فرد یا گروه آن هم به علت داشتن شبکه‌ای پایدار از روابط اجتماعی کمابیش نهادینه شده می‌گردد.	ثبات و اندازه شبکه ای از ارتباط‌ها. ارتباط‌هایی که شبکه می‌تواند به طور مؤثری ارتقاء دهد.	شروع از اصلی که سرمایه و شکل‌های متفاوتش می‌تواند ورای جنبه‌های جامعه سرمایه داری و شکل‌های دیگر تولید طراحی شود.	مزایای فردی و همچنین مزایایی برای طبقه اجتماعی تا از تعلق افراد فایده ببرند.
جیمز کلمن	به وسیله کارکرد خودش تعریف شده، یک موجودیت تنها نیست بلکه تنوعی از موجودیت‌هاست. و شکلی از ساختار اجتماعی هستند، و کنش‌ها درون ساختار اجتماعی را تسهیل می‌کنند.	نظام‌های حمایتی خانواده، نظام‌های مدرسه (کلیسا) در سرمایه اجتماعی آمریکا. سازمانهای افقی و عمودی	پیروی از نظریه انتخاب عقلانی (و کاربردهایش در جامعه شناسی) کلمن باور داشت که مبادلات اجتماعی حاصل جمع کنش‌های افراداند.	نتایج سودمندی از همدلی یک شخص یا یک گروه اجتماعی و احساس وظیفه در ارتباط با مردم
رابرت پاتنام	سرمایه اجتماعی استناد به جنبه‌هایی از سازمان‌های اجتماعی است مانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد هماهنگی و همکاری را برای نفع متقابل تسهیل می‌کند.	تمرکز زندگی اجتماعی (انجمن-های افقی) تعدادی از شهروندان که روزنامه می‌خوانند، تعداد رأی دهندگان.	در دید بوتنام عوامل سیاسی بالاتر از عوامل اقتصادی قرار گرفته، سنتهای مدنی به ما اجازه می‌دهد تا درجات توسعه را مرور کنیم و نه کشورها را شرایط اجتماعی مدنی عملکرد نهادی است.	مزایای هم فردی و هم جمعی

منبع: Carlos Milani:2005.

ابعاد و عناصر سرمایه اجتماعی

در متون و منابع مختلف عناصر کلیدی و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به صورت ذیل مطرح شده است:

۳- اعتماد اجتماعی

اعتماد یکی از جنبه‌های مهم روابط انسانی بوده است و زمینه‌ساز مشارکت و همکاری میان اعضای جامعه است. اعتماد مشارکت را در زمینه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی سرعت بخشیده و تمایل افراد را برای همکاری با گروه‌های مختلف جامعه افزایش می‌دهد (حیدرآبادی،

۱۳۸۹: ۴۰). کلمن نیز اهمیت ویژه‌ای برای این مفهوم قائل است. او اعتماد اجتماعی را یکی از شاخص‌های مهم ایجاد و سنجش میزان سرمایه اجتماعی می‌داند. مفهوم اعتماد، برای کلمن مفهومی محوری است. دین مبین اسلام نیز برای مقوله اعتماد اجتماعی اهمیت زیادی قائل شده است؛ به گونه‌ای که صداقت و شفافیت در اندیشه، بیان، تلاش در جهت پدید آوردن اعتماد متقابل، تشویق روحیه همگرایی و احترام متقابل از این نوع شمرده می‌شوند (نجفی، ۱۳۸۵: ۲۷).

۵- مشارکت اجتماعی

4. James Samuel Coleman

5. Social Participation

3. Social Trust

واحدی هستند و فعالیت‌های اقتصادی مشابهی را ایفا می‌کنند (ازکیا، ۱۳۷۷: ۷۵-۷۶). او در کتاب دیگر خود تحت عنوان "خودکشی"^۷ بین نرخ خودکشی با درجه یکپارچگی، بر وجود تناسبی معکوس تکیه می‌کند. بر اساس تحقیقی که، به منظور اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در پنج اجتماع مختلف در استرالیا انجام شد است (بولن و انیکس، ۱۹۹۸)، هشت عنصر معرف سرمایه اجتماعی شناسایی شده که عبارت‌اند از:

۱. مشارکت در اجتماع محلی

۲. کنش‌گرایی در یک موقعیت اجتماعی

۳. احساس اعتماد و امنیت

۴. پیوندهای همسایگی

۵. پیوندهای دولتی و خانوادگی

۶. ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها

۷. بها دادن به زندگی

۸. پیوندهای کاری

از موارد فوق، چهار مورد: مشارکت در اجتماع محلی، پیوندهای همسایگی، پیوندهای خانوادگی و پیوندهای کاری، به مشارکت و پیوندها مربوط می‌شوند و چهار مورد دیگر یعنی: کنش‌گرایی در یک موقعیت اجتماعی، احساس اعتماد و امنیت، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها و بها دادن به زندگی، سنگ بنای سرمایه اجتماعی بوده است (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۵).

شاخص‌های تاثیر گذار در سرمایه اجتماعی مطالعه و بررسی در زمینه شاخص‌های تاثیر گذار در سرمایه اجتماعی در متون مختلف نشان‌دهنده وجود

شبکه‌های مشارکت مدنی و اجتماعی از جمله عناصر کمی سرمایه اجتماعی هستند. مشارکت اجتماعی در نگاه کلی، به معنای شرکت فعال و سازمان‌یافته افراد و گروه‌های اجتماعی در امور اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است و به عقیده بسیاری از اندیشمندان از جمله پاتنام، تأثیر مستقیمی بر میزان سرمایه اجتماعی دارد. هر قدر شبکه‌های ارتباط اجتماعی متراکم‌تر باشند احتمال بیشتری وجود دارد که شهروندان بتوانند در جهت منافع متقابل همکاری کنند، زیرا مشارکت اجتماعی از طریق افزایش هزینه‌های بالقوه عهدشکنی، کاهش فضای ابهام‌آمیز و غیر شفاف، تقویت هنجارهای معامله متقابل، ایجاد حس اعتماد به دیگران از طریق تسهیل ارتباطات و ارائه الگوی همکاری نسبت به آینده، زمینه همکاری و اعتماد به یکدیگر را در میان کنشگران افزایش می‌دهد (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸).

- انسجام اجتماعی^۶

امیل دورکیم، از اولین جامعه‌شناسانی است که مفهوم انسجام و همبستگی اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده است و وجود آن را برای هر تقسیم کار اجتماعی جامعه‌ای لازم می‌داند. او در کتاب معروف خود "تقسیم کار اجتماعی" که حاصل تز کارشناسی ارشد او بوده است، علت اصلی انتقال جوامع از حالت سنتی به حالت مدرن را از بین رفتن پیوندهای کهنه مبتنی بر انسجام مکانیکی می‌داند. به زعم وی، جوامع مدرن مبتنی بر انسجام ارگانیکی هستند، زیرا انسجام مکانیکی در جایی حاکم است که افراد تفاوت بسیار اندکی باهم دارند، دارای ارزش‌ها و اهداف مقدس

⁷ Suicide

⁶. social integration

نظرات متفاوتی در این زمینه است. در جدول (۵) به اختصار به این شاخص‌ها اشاره شده است:

جدول ۵- شاخص‌های تاثیر گذار در سرمایه اجتماعی در متون مختلف

ردیف	شاخص‌ها و معنای مفهومی آن	منبع
۱	اعتماد و قابلیت اعتماد اعتماد: میزان اعتماد فرد به، آشنایان(اعضای خانواده، خویشاوندان، دوستان، همکاران و همسایگان) اعتماد به غریبه‌ها و سازمان‌های مختلف و نمایندگان حکومت(مدیران سازمان‌ها و نمایندگان مجلس) قابلیت اعتماد: میزان ریسک‌پذیری و قابل اعتماد دانستن محیط زندگی از نظر فرد(عدم یا وجود دزدی یا کلاهبرداری در آن)	Bullen Onyx(1998), Krishna and Shrader(2000), Benchmark Survey(2000), Australian Bureau of Statistics(2003), Grootaert and others(2005)
۲	مشارکت اجتماعی انواع مشارکت که هم برای فرد رضایت به بار آورد و هم عامل شکل‌دهی به روابط و سازنده شبکه‌های حمایتی بالقوه است(مانند دیدار با دوستان و خویشاوندان) شرکت در مراسم شادی و ترحیم محله‌ای‌ها، رفتن به سینما، پارک، کوه و غیره به صورت دسته‌جمعی	Bullen and Onyx(1998), Benchmark Survey(2000), Australian Bureau of Statistics(2003)
۳	همکاری مدنی فعالیت‌های که در رابطه با فضای سیاسی، حکومتی، مدیریت باشگاه‌ها و انجمن‌ها و نیز سازمان‌های غیردولتی بوده و معمولاً در قالب عضویت رسمی فرد در گروه‌های مختلف خود را نشان می‌دهد و تابع مقررات و سلسله‌مراتب است.	Bullen and Onyx(1998), Rose(1998), Benchmark Survey(2000), Australian Bureau of Statistics(2003), Grootaert and others(2005)
۴	همیاری هتجار همیاری، به احساس درونی افراد جهت کمک به دیگران و به اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند اشاره دارد و باعث ایجاد تعادل بین منافع فردی و جمعی می‌شود(هتجار همیاری، افراد را به سهم شدن در حمایت کردن از سایر افراد جامعه ترغیب می‌کند).	Krishna and shrader(2000) Benchmark Survey(2000), Australian Bureau of Statistics(2003)
۵	همکاری در محل جمعی مردم جهت دستیابی به نتیجه یا هدفی مشترک(از قبیل همکاری همسایه‌ها با یکدیگر جهت بهبود اوضاع محل، همکاری با مسئولان محلی و مشارکت داوطلبانه افراد در اجتماع)	Krishna and shrader(2000) Australian Bureau of Statistics(2003), Grootaert and others(2005)
۶	ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها(مدارا) اشاره به این دارد که افراد تا چه حد هتجارها، سبک‌های زندگی و عقایدی که متفاوت از آنچه که خود دارند را مورد پذیرش قرار داده و به آن احترام می‌گذارند	Benchmark Survey(2000), Australian Bureau of Statistics(2003)
۷	احساس امنیت میزان احساس امنیت و آسودگی و آرامش مردم در خانه‌های خود و یا قدم زدن در کوچه و خیابان‌های شهر در طول شبانه‌روز	Bullen and Onyx(1998), Benchmark Survey(2000), Australian Bureau of Statistics(2003)
۸	حمایت اجتماعی (مالی و عاطفی) حمایت افراد از یکدیگر که به صورت مالی و عاطفی در زمان نیازمندی و یا به عنوان بخشی از حیات روزمره فراهم آمده باشد(نظیر پول قرض دادن و گوش کردن به درد دل افراد)	Benchmark Survey(2000), Australian Bureau of Statistics(2003)
۹	انسجام اجتماعی بهرمندی از احساس پذیرش از سوی دیگران و احساس راحتی در محیط همسایگی و اجتماع محلی و گروه‌هایی که افراد در آن‌ها عضویت داشته و یا در آن‌ها مشارکت دارند	Krishna and shrader(2000) Grootaert and others(2005)

مفهوم محله

محیطی اجتماعی، کالبدی برای توسعه مناطق

تقریباً اولین تعریف از محله را کلارنس پری در سال ۱۹۳۹ ارائه داد. بر اساس تعریف او، "محله" یا به سخنی دیگر، "واحد همسایگی" مجموعه‌ای است مسکونی که هسته‌ی اصلی آن را یک دبستان تشکیل داده و تقریباً از ترافیک و تردد اتومبیل برکنار است. کلارنس پری الگوی واحد همسایگی را به منزله

مسکونی شهری پیشنهاد کرد. وی چهار عنصر اصلی را برای چنین محیطی تعریف کرد که شامل یک مدرسه ابتدایی، پارک کوچک یا زمین بازی، فروشگاه‌های کوچک و ترکیبی از ساختمان‌ها، خیابان‌ها و خدمات عمومی با دسترسی ایمن پیاده بود(استروفسکی، ۱۳۷۸: ۱۱۲). به اعتقاد لینچ^۲ محله،

ترافیکی کیفیت و امنیتی و از نظر زیبایی، با داشتن ویژگی‌های مشخص یا عمر و سن توسعه تعریف می‌شود (Bartone, 2003:16). اجزاء تشکیل دهنده سیمای محلات مطابق کوین لینچ گره، مسیر، لبه، نشانه، حوزه هستند (جدول ۶).

منطقه وسیعی است که به دلیل برخورداری از برخی خصوصیات مشترک و خاص، قابل شناسایی بوده است (چپ من، ۱۳۸۴: ۱۹۰). محله از نظر اداری با دیوار، راه و مرزهای مشخص، از نظر اجتماعی، با ادراک ساکنین محلی، از نظر عملکردی با حوزه‌های خدمات محلی، از نظر زیست‌محیطی با خصوصیات

جدول ۶- شناخت مفهوم محله بر اساس عناصر و مؤلفه‌های اصلی آن در حوزه‌های علوم مختلف

مضامین مشترک	عناصر و مؤلفه‌های اصلی	حوزه‌ها
دارا بودن محدوده مشخص در شهر	دارا بودن محدوده و حریم معین	دارا بودن همبستگی و روابط متقابل محله به عنوان واحد اجتماعی
حس همبستگی و روابط متقابل بین ساکنین	روابط میان ساکنان	حوزه مسکونی در مقیاس کوچک
هویت جمعی و اشتراک اهداف بین ساکنان	کیفیت روابط و تعاملات	افراد ساکن در یک حوزه مسکونی
یکپارچگی فضا و فعالیت در محدوده محله	محدوده مشخص و معین در بافت شهر - رویارویی و برخورد چهره به چهره	محدوده مشخص و معین در بافت شهر - رویارویی و برخورد چهره به چهره
	تشریک مساعی برای کاهش مسائل مشترک - هدفمندی سکونت در موقعیت مکانی معین	تشریک مساعی برای کاهش مسائل مشترک - هدفمندی سکونت در موقعیت مکانی معین
	بخش یا محدوده قابل شناسایی - هویت و موجودیت اقتصادی و اجتماعی پویا	بخش یا محدوده قابل شناسایی - هویت و موجودیت اقتصادی و اجتماعی پویا
	توجه به معیارهای کالبدی - محدوده شهری معین - دارا بودن مرکز معین	توجه به معیارهای کالبدی - محدوده شهری معین - دارا بودن مرکز معین
	دارا بودن ترکیبی متوازن از فعالیت‌ها - وجود ارتباطات اجتماعی در ظرف مکانی	دارا بودن ترکیبی متوازن از فعالیت‌ها - وجود ارتباطات اجتماعی در ظرف مکانی

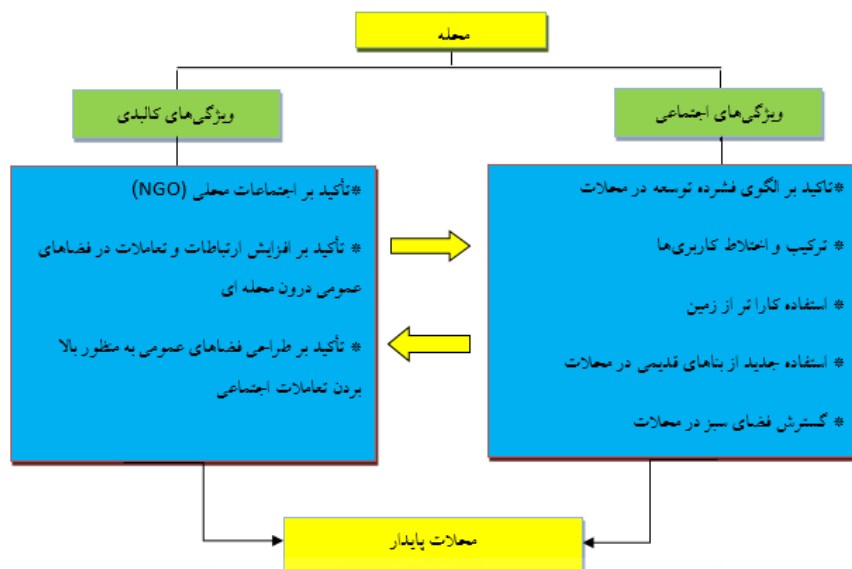
منبع: عبدالمی، همکاران ۱۳۸۹.

قرار نگرفته است. این در حالی است که محله‌های شهری، مکان‌ها و محدوده‌هایی بوده که ابعاد و مسائل در آن‌ها کاملاً محسوس بوده است (نوریان و عبدالمی، ۱۳۸۸: ۵۷). با این وجود تعاریف و مفاهیم زیادی از توسعه محله‌ای پایدار در سطح جهانی ارائه شده است، که هیچ‌کدام جامعیت نداشته، زیرا توسعه هر مکانی با توجه به ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد آن شکل گرفته و منجر به فرصت‌ها و محدودیت‌های خاص آن مکان گردیده است. در واقع جوامع محلی باید خود در تعریف پایداری از منظر محلی دخیل بوده باشند (میرزائیان، ۱۳۸۹: ۲۰-۲۵). با توجه به این موارد، ویژگی‌های اجتماعی و کالبدی محله‌ها را که منجر به پایداری آن شده می‌توان به صورت نمودار زیر نشان داد (شکل ۳).

مفهوم محله شهری در برخورد نخست تداعی کننده حوزه جغرافیایی پیچیده در شبکه فضایی شهر است که دارای کاربری در درجه نخست، مسکونی و آنگاه انواع دیگر از کاربری‌های اداری، تجاری، خدماتی و مانند آن است این رویکرد، به طرح خدمات روزانه حیات اجتماعی شهروندان با اشکال سنتی روستا و غیره توجه خاص دارد. در نتیجه بسیاری از شهرها، بر محله‌های حرفه‌ای با اشکال سازمانی به شکل مطلوب تاکید دارند (ربانی، ۱۳۸۱: ۱۵۴).

محله پایدار

در مقایسه با تعاریف و مفاهیم بسیاری که از توسعه پایدار در سطوح بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و شهری تا کنون ارائه شده است، محله و ابعاد آن به ویژه در کشورمان تاکنون مورد بررسی و تجزیه تحلیل جدی

شکل ۳- الگوی ایجاد محلات پایدار

احیاء و تقویت شبکه تعاملات اجتماعی است. محله‌های شهری با وجود شبکه تعاملات اجتماعی و روابط اجتماعی پایدار و حس تعلق خاطر و مسؤولیت پذیری میان ساکنان یک محله مورد توجه قرار می‌گرفتند. هدف غایی توسعه محله ای پایدار ارتباط میان سرمایه‌های اجتماعی و کلیدی است. بدین مفهوم که از فرآیندهای اجتماعی به منظور بهبود هویت و ساختار کلیدی ایجاد ظرفیت برای توسعه‌های آتی استفاده گردد. ترکیب این دو جنبه با به‌کارگیری عناصر شاخص هویت‌دهنده به مکان و ایجاد زمینه مأنوس شدن سکنه جدید با محله از طریق بالا بردن خوانایی سیمای آن، استفاده از عوامل وحدت‌بخش برای تثبیت محله به عنوان یک مجموعه، تأمین فضای مناسب جهت برقراری تعاملات اجتماعی، برگزاری اجتماعات محلی، ایجاد نزدیکی و پیوند، امکان تبادل آرا و نظرات در میان ساکنان یک محدوده در قالب فضاهای باز محلی، فضاهای فرهنگی و تفریحی می‌تواند سبب تحقق

بنابراین آنچه می‌توان از معیارهای حاکم بر محله سنتی و بازه‌های مطرح‌شده در محله پایدار استنباط نمود، دستیابی به محله‌ای بوده است که در هم پیوندی نزدیک به خصائل اجتماعی و کلیدی شکل می‌گیرد و زمینه‌ساز تعاملات بالای اجتماعی است و حس تعلق به مکان را در خود مستتر دارد.

اهداف ایجاد محله پایدار

با بررسی دیدگاه توسعه محله‌ای پایدار، می‌توان دو زمینه اصلی در محلات شهری را با توجه به هدف این تحقیق بیان داشت:

- ساختار فضایی و هویت مکانی
- سرمایه‌های اجتماعی

به طور کلی هدف اصلی توسعه محله‌ای پایدار، بهبود ساختار فضایی و تقویت هویت مکانی از طریق نمادهای اجتماعی و در راستای استفاده از سرمایه‌های اجتماعی بوده است. در ایجاد این پیوستگی، انگیزه‌ها و دلایل مختلفی می‌توانند سبب تعامل مشترک هویت فرد و محیط با یکدیگر گردند. بدین ترتیب در کنار ضرورت‌های فضایی نیاز به بازسازی اجتماعی و

اهداف توسعه محله‌ای پایدار گردید است (معصومی، ۱۳۹۰: ۶۳)، (جدول ۷).

جدول ۷- اهداف برنامه‌ریزی پایدار در سطح محله

اهداف	زمینه
تقویت اجتماعی محله	فرهنگی و اجتماعی
افزایش برابری	
ارتقاء زندگی سالم	
بهبود ایمنی و امنیت	
تقویت آزادی انتخاب	
افزایش تصمیم‌گیری محلی	اقتصادی
ارتقاء سطح تولید	
ارتقاء سطح اشتغال	محیطی
تقویت کیفیت محیطی	
حفاظت از منابع طبیعی	
کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای	

منبع: Barton(2003)

بعد زمان رشد و تکامل می‌یابد و این دو به منزله چارچوبی هستند که پدیده‌ها در آن شکل می‌گیرند و هیچ پدیده‌ای را نمی‌توان یافت که مقید به شرایط زمانی و مکانی نباشد. (معصومی، ۱۳۹۰: ۱۱).

- بعد زیبایی‌شناختی: در این دیدگاه، کیفیت‌های هنری سیمای محیط و منظر مورد تاکید است. بیشتر مردم و حتی متخصصان برنامه‌ریزی و طراحی، هدف اصلی معماری منظر را زیبا سازی و آرایش محیط پیرامونی می‌دانند (بل، ۱۳۸۲: ۳۴).

دیدگاه توسعه اجتماعات محلی

در مباحث مربوط به توسعه پایدار اجتماعات محلی دو دیدگاه متمایز وجود دارد. رویکرد اول، دارایی-مبنا و دیگری، رویکرد نیاز-مبنا. رویکرد دارایی-مبنا جامع‌نگر است و به انسجام رفاه مردم و مکان تمایل دارد. برخلاف آن رویکرد نیاز مبنا بین این دو گونه رفاه تمایز قایل می‌شود. دیدگاه دارایی-مبنا به جای پیامد بر فرآیند تاکید دارد و با بسیج دارایی‌های محلی نظیر سرمایه اجتماعی و کالبدی موجب ظرفیت سازی می‌شود. سرمایه اجتماعی و

ابعاد ایجاد محله پایدار

- بعد عملکردی: خوانا ساختن و آرام ساختن محیط برای ساکنین از عوامل موثر در این زمینه است. در این میان خوانا بودن محیط، آرامش و احساس اطمینان از موقعیت را برای استفاده کنندگان فراهم می‌کند. (کریمی مشاور و نگین تاجی، ۱۳۸۹: ۲۱).

- بعد زیست محیطی یا بوم‌شناختی: در تبیین گرایش بوم‌شناختی معماری منظر، ضرورت پرداختن به این رویکرد اهمیت ویژه‌ای دارد. توجه به این رویکرد از طراحی منظر زمانی تقویت شد که انسان متوجه شد نیازهای امروزی وی با امکانات و منابع موجود کره زمین به جهت پایان پذیر بودن آنها منطبق نیست (Ian, 2002, 89-93).

- بعد هویتی: هویت شهری و محله‌ای فرایندی از تعاملات، پیوندها، تعلق‌های محیطی و انسجام جمعی است که در شرایط مکانی و زمانی خاص مجال تکوین پیدا می‌کند. همچنان که ارنست کاسیرر فیلسوف آلمانی تاکید دارد: هر پدیده از پیوند و وقوع حوادث و اتفاقات در بستر مکان بوجود می‌آید و در

دارایی- مبنای بر فرایند تأکید داشته و با بسیج دارائی‌های محلی نظیر سرمایه اجتماعی و کالبدی موجب ظرفیت سازی می‌شود. در دومین همایش سکونتگاه‌های انسانی که در سال ۱۹۹۶ در استانبول برگزار شد بر این نکته تأکید شده است که جهان در حالی به قرن بیست و یکم وارد می‌شود که شهرها ابعاد گسترده تری از نظر حجم فیزیکی و تنوع مسائل اجتماعی و اقتصادی پیدا کرده اند و این تحولات تمام کسانی که در رابطه با برنامه ریزی شهری و مدیریت شهری دخیل بوده را به چالش فراخوانده است (حسین‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۷: ۹۳)، (جدول ۸).

سرمایه کالبدی، عوامل شتاب دهنده برای ظرفیت سازی هستند و از این رو ابزاری برای دیگر اهداف به شمار می‌آید. رویکرد دارایی - مبنای اساس توسعه اجتماعات محله‌ای را بر دارایی آنها قرار می‌دهد. زمانی ویژگی‌های این رویکرد مشخص می‌گردد که آن را در کنار رویکرد نیاز- مبنای قرار دهیم. بدین معنا که رویکرد نیاز- مبنای آنچه را که به عنوان نیازهای یک اجتماع محله‌ای بازنمایی می‌نماید اساس توسعه آن قرار می‌دهد. به همین دلیل است که "سن" معتقد است فرایندگرا، جامع نگر و واجد اهمیت ابزاری است (Sen, 1989:769). در مقابل آن دیدگاه نیاز مبنای بین این دو گونه رفاه تمایز قائل می‌شود. دیدگاه

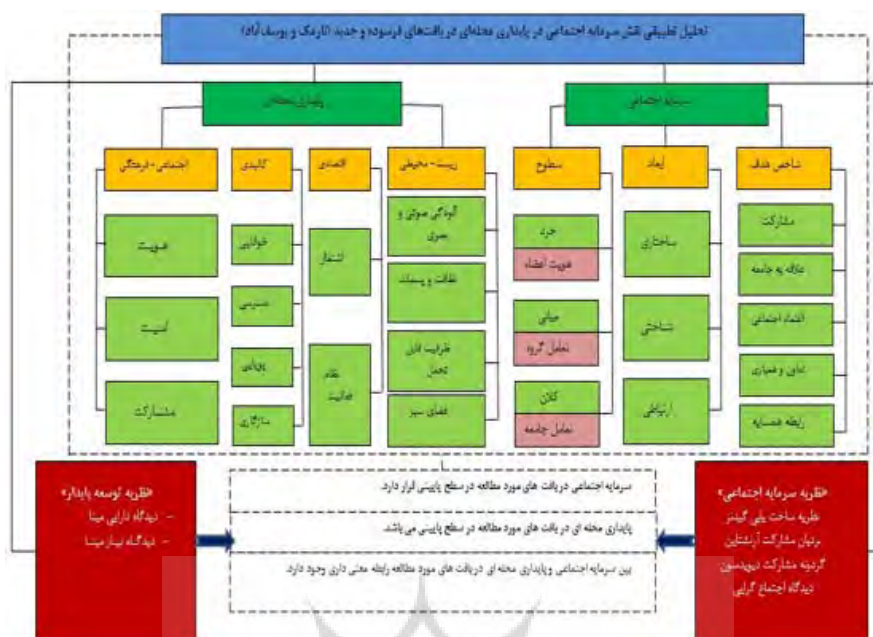
جدول ۸- دیدگاه‌های توسعه اجتماع محلی و نظریه‌های مرتبط

نظریه مرتبط	دیدگاه	ردیف
نظریه سرمایه اجتماعی	روابط	۱
کارکردگرایی	ساختار	۲
نظریه برخورد و تعارض	قدرت	۳
عمل متقابل نمادین	اهداف مشترک	۴
کنش و عمل ارتباطی	ارتباطات برای ایجاد تغییر	۵
نظریه انتخاب منطقی و عقلانی	نظارت برای تصمیم‌گیری	۶
کارکردگرایی گیدنز	ادغام و تلفیق دغدغه‌های نامتجانس و متناقض	۷

منبع: Philips & Pittman, 2009, p. 22.

حالتی که در آن مشکلات اجتماعی به وسیله اعضای محله حل شود. باید خاطر نشان کرد که موضوع "محله" در متون اسلامی در غالب روابط همسایگی و حقوق مربوط به آن مطرح می‌شود که بخش قابل توجهی از آنها از مقولات مربوط به سرمایه اجتماعی است که در دنیای امروز مورد تأکید قرار می‌گیرد (زاهدی اصل، ۱۳۸۳: ۲۷۹-۲۷۸)، (شکل ۴).

رابطه سرمایه اجتماعی با پایداری محله‌ای سرمایه اجتماعی را می‌توان یکی از مشخصه‌های «توسعه محلی»، که اصلی‌ترین عنصر توسعه اجتماعی است تلقی کرد. تحرک گروه‌ها و تشریک مساعی بین آنها، تقویت و توسعه‌ی پایه‌های دموکراسی در جامعه (محله)، ایجاد اعتماد به نفس در سطوح فردی و محلی، ازدیاد رهبران بومی و محلی و بالاخره ایجاد

شکل ۴- مدل مفهومی پژوهش

۳- یافته‌های پژوهش

حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

با استفاده از فرمول کوکران و با توجه به جمعیت محله‌های مورد مطالعه حجم نمونه این پژوهش با ضریب اطمینان ۹۵ درصد ۳۸۰ نفر به دست آمده است. از آنجایی که در هنگام توزیع پرسشنامه‌ها برای همه اعضای جامعه شانس برابر در نظر گرفته می‌شود و هر کدام هر یک که در دسترس بوده‌اند مورد آزمون قرار داده‌ایم بنابراین، نوع نمونه‌گیری در این پژوهش احتمالی از نوع ساده بوده است.

۱- فرمول کوکران (برای جامعه محدود)

$$Nz^2pq$$

$$Nd^2 + z^2pq$$

تعیین روایی و پایایی پرسشنامه‌ها

مفهوم روایی به این سؤال پاسخ می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری تا چه حد خصیصه مورد نظر را می

سنجد(سرمد و دیگران، ۱۳۸۲: ۱۷۰). اعتبار محتوای یک آزمون، معمولاً توسط افرادی متخصص در موضوع مورد مطالعه تعیین می‌شود. برای افزایش اعتبار این پژوهش، اولاً این که پرسشنامه تهیه شده برگرفته و تلفیقی از پرسشنامه‌های متفاوت در این زمینه است و همچنین با اساتید راهنما مورد بررسی قرار گرفته است. مقصود از پایایی، قابلیت اعتماد پرسشنامه آن است که اگر ابزار اندازه‌گیری چندین بار در مورد موضوع واحدی به کار برده شود، نتایج حاصله یکسان و یا نزدیک به هم باشند(همان). در این پژوهش برای سنجش پایایی کار پیمایش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. ابتدا ۳۰ پرسشنامه مورد پیش آزمون قرار گرفته و سپس پایایی درونی این گویه‌ها از طریق آلفای کرونباخ مورد آزمون قرار گرفت. آلفای به دست آمد ۰/۸۸ است که نشان‌دهنده پایایی بسیار خوب بوده است (جدول ۹).

جدول ۹- محاسبه آمار پایایی پرسشنامه تحقیق با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ

		تعداد	%
نمونه‌ها	معتبر	۱۰۰	۳۰
	حذف شده	۰	۰
	کل	۱۰۰	۳۰
آمار پایایی			
تعداد		مقدار آلفا	
۳۰		۰/۸۸	

سنجش پایداری محلات

وجود ندارد اما در این میان نارمک با امتیاز ۳,۰۶ از حد متوسط طیف لیکرت بالا بود، ولی محله یوسف‌آباد با امتیاز ۲,۹۳ با اختلاف کمی از محله نارمک در سطح متوسط به پایین طیف لیکرت قرار گرفت (جدول ۱۰).

با بررسی نتایج بدست آمد از پرسشنامه‌های پایداری محله در دو محله نارمک و یوسف‌آباد به این نتیجه رسیدیم که از دیدگاه (ذهنیت)، شهروندان ساکن در این محلات نسبت به محلاتشان تفاوت قابل توجهی

جدول ۱۰- امتیاز نهایی پایداری محله‌ای در دو محله

محللات	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین انحراف از استاندارد
نارمک	۳۸۰	۳,۰۶	۰,۴۸	۰,۰۲
یوسف‌آباد	۳۸۰	۲,۹۳	۰,۲۹	۰,۰۱

سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی در محلات

می‌شود و نتیجه گیری نهایی انجام شده و به فرضیه پژوهش پاسخ داده خواهد شد (جدول ۱۱).

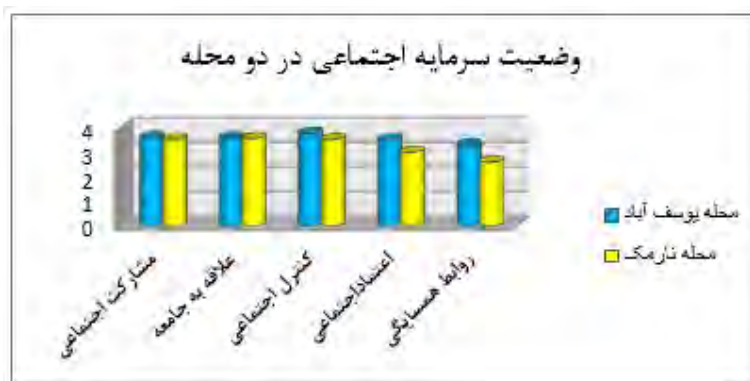
در این بخش میانگین به دست آمده از ۵ شاخص سرمایه اجتماعی در دو محله با یکدیگر مقایسه

جدول ۱۱- میانگین شاخص‌های سرمایه اجتماعی در هر دو محله

	روابط همسایگی	اعتماد اجتماعی	کنترل اجتماعی	علاقه به جامعه	مشارکت اجتماعی
نارمک	۲,۶۰	۳,۰۱	۳,۵۲	۳,۵۶	۳,۵۰
یوسف‌آباد	۳,۳۲	۳,۵۱	۳,۷۷	۳,۵۹	۳,۶۲

جداول ۱۱ وضعیت میانگین پاسخ به سوالات سرمایه اجتماعی در محلات نارمک و یوسف‌آباد را نشان می‌دهد، هر چند که محله نارمک در بخش پایداری محله در قیاس با محله یوسف‌آباد از حد متوسط بالاتری (۳,۰۶) برخوردار بوده ولی این محله در مقایسه با محله یوسف‌آباد از سطح پایینی از سرمایه اجتماعی برخوردار است. محله یوسف‌آباد در بخش سرمایه اجتماعی میانگین (۳,۳۷) را به دست آورده است. در نهایت میانگین بدست آمده از شاخص‌های بخش سرمایه اجتماعی در دو محله به صورت نمودار در زیر آورده شده است (شکل ۵ و جدول ۱۲).

جداول ۱۱ وضعیت میانگین پاسخ به سوالات سرمایه اجتماعی در محلات نارمک و یوسف‌آباد را نشان می‌دهد، هر چند که محله نارمک در بخش پایداری محله در قیاس با محله یوسف‌آباد از حد متوسط بالاتری (۳,۰۶) برخوردار بوده ولی این محله در مقایسه با محله یوسف‌آباد از سطح پایینی از سرمایه اجتماعی برخوردار است. محله یوسف‌آباد در بخش سرمایه اجتماعی میانگین (۳,۳۷) را به دست آورده است. در نهایت میانگین بدست آمده از شاخص‌های بخش سرمایه اجتماعی در دو محله به صورت نمودار در زیر آورده شده است (شکل ۵ و جدول ۱۲).

شکل ۵- مقایسه وضعیت سرمایه اجتماعی در محلات نارمک و یوسف آباد

جداول ۱۲ مقایسه تطبیقی میانگین‌های سرمایه اجتماعی و پایداری را در محلات نارمک و یوسف آباد نشان می‌دهد.

جدول ۱۲- مقایسه تطبیقی میانگین‌های سرمایه اجتماعی و پایداری محلات

محل	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف از میانگین
پایداری	۳۸۰	۳,۰۶	۰,۴۸۹	۰,۰۲۵
	۳۸۰	۲,۹۳	۰,۲۹۷	۰,۰۱۵
سرمایه اجتماعی	۳۸۰	۳,۰۵	۰,۶۲۶	۰,۰۳۲
	۳۸۰	۳,۳۷	۰,۴۰۷	۰,۰۲۰

آزمون فرضیه برای آزمون فرضیه پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. ضریب همبستگی یکی از معیارهای مورد استفاده در تعیین همبستگی دو متغیر است. ضریب همبستگی شدت رابطه و همچنین نوع رابطه (مستقیم یا معکوس) را نشان می‌دهد. این ضریب بین ۱ تا -۱ است و در صورت عدم وجود رابطه بین دو متغیر برابر صفر است. جدول زیر ضریب همبستگی پیرسون، sig و تعداد داده‌ها را

آزمون فرضیه

نشان می‌دهد. Sig=۰,۰۰۰ است به همین دلیل با اطمینان ۹۵ درصد فرض H0 رد و فرض H1 تایید می‌شود یعنی بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای در محله نارمک رابطه معنی داری وجود دارد. همچنین براساس جدول می‌توان گفت شدت همبستگی بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و پایداری در محله نارمک +۰,۱۱۷ درصد است که این امر بیانگر رابطه مستقیم بین دو متغیر است (جدول ۱۳).

جدول ۱۳- ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای نارمک

شاخص			
پایداری محله ای	سرمایه اجتماعی		تعداد
	ضریب پیرسون	سطح معناداری	
	۰,۱۱۷	۰,۰۰۰	۳۸۰
	۱		۳۸۰

سرمایه اجتماعی	ضریب پیرسون	۰۰,۱۱۷	۱
	سطح معناداری	۰,۰۰۰	
	تعداد	۳۸۰	۳۸۰

به منظور پیش بینی تاثیر یک متغیر روی متغیر وابسته از رگرسیون ساده استفاده می‌شود. در رگرسیون ساده نیز فرض خطی بودن رابطه بین متغیرها برقرار است. معادله رگرسیونی ساده با یک متغیر وابسته به شکل $Y=a+bx$ تعریف می‌شود (جدول ۱۴).

جدول ۱۴- خلاصه ضریب همبستگی شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر پایداری محله‌ای در محله نارمک

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل شده	خطای معیار میانگین
۱	۰,۴۷۱a	۰,۲۲۲	۰,۲۱۱	۰,۴۳۵۱۰

a: پیش بینی کننده: روابط همسایگان، اعتماد اجتماعی، کنترل اجتماعی، علاقه به جامعه و مشارکت اجتماع

همانطوری که در جدول ۱۴ مشاهده می‌نماید، با توجه به مقدار ضریب همبستگی بدست آمده (۰/۴۷۱) متغیر سرمایه اجتماعی پیش بینی کننده مناسبی برای متغیر ملاک یا وابسته (پایداری محله‌ای) است. که این همبستگی میان مقدار مشاهده شده متغیر ملاک و مقدار پیش بینی شده آن از روی مدل رگرسیون است و می‌توان به واسطه متغیرهای پیش بین، مقدار متغیر ملاک را پیش بینی کرد. با توجه به مقدار مجذور ضریب همبستگی تعدیل شده (۰/۲۱۱) می‌توان چنین قضاوت کرد که مدل انتخاب شده، تقریباً ۲۱ درصد واریانس متغیر ملاک (پایداری محله-ای) را شامل می‌شود (جدول ۱۵).

جدول ۱۵- خلاصه تحلیل واریانس برای شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر پایداری محله‌ای در محله نارمک

مدل	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F نسبت	سطح معناداری
رگرسیون	۲۰,۱۷۶	۵	۴,۰۳۵	۲۱,۳۱۶	۰,۰۰۰a
باقی مانده	۷۰,۸۰۱	۳۷۴	۰,۱۸۹		
کل	۹۰,۹۷۸	۳۷۹			

a: پیش بینی کننده روابط همسایگان، اعتماد اجتماعی، کنترل اجتماعی، علاقه به جامعه و مشارکت اجتماع

b: متغیر وابسته: پایداری محله نارمک.

با توجه به جدول ۱۵، نسبت F محاسبه شده (۲۱/۳۱۶) در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی‌دار است ($P>0/05$). بنابراین می‌توان چنین قضاوت کرد که بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای در محله نارمک با بافت جدید و نو رابطه معنی‌دار وجود دارد. بنابراین، فرض خطی بودن مدل نیز تأیید می‌گردد (جدول ۱۶).

جدول ۱۶- ضرایب رگرسیون تاثیر شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر پایداری محله‌ای در محله نارمک

مدل	ضریب استاندارد نشده		ضریب استاندارد شده	t	سطح معناداری
	B	خطای معیار	بتا		
عدد ثابت	۲,۶۱۴	۰,۱۳۴		۱۹,۴۴۲	۰,۰۰۰
روابط همسایگان	۰,۱۹۱	۰,۰۴۲	۰,۳۰۷	۴,۵۰۸	۰,۰۰۰
اعتماد اجتماعی	۰,۱۴۵	۰,۰۴۱	۰,۲۲۳	۳,۵۳۴	۰,۰۰۰

کنترل اجتماعی	۰,۰۱۶	۰,۳۸	۰,۰۲۴	۰,۴۱۶	۰,۶۷۷
علاقه به جامعه	۰,۰۴۵	۰,۰۵۲	۰,۰۶۸	۰,۸۷۲	۰,۳۸۴
مشارکت اجتماعی	-۰,۲۰۱	۰,۰۳۹	-۰,۳۹۲	-۰,۵۱۹۰	۰,۰۰۰

b: متغیر وابسته: پایداری محله نارمک

همانگونه که از داده‌های ارائه شده در جدول ۱۶ برمی‌آید، از میان شاخص‌های سرمایه‌های اجتماعی، روابط همسایگان، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی به ترتیب با میزان بتای ۰/۳۰۷، ۰/۲۲۳ و ۰/۳۹۲- بر پایداری محله‌ای در محله نارمک با بافت جدید و نو تأثیرگذار هستند. جدول ۱۷ ضریب همبستگی پیرسون، sig و تعداد داده‌ها را برای محله یوسف آباد نشان می‌دهد.

همانگونه که از داده‌های ارائه شده در جدول ۱۶ برمی‌آید، از میان شاخص‌های سرمایه‌های اجتماعی، روابط همسایگان، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی به ترتیب با میزان بتای ۰/۳۰۷، ۰/۲۲۳ و ۰/۳۹۲- بر پایداری محله‌ای در محله نارمک با بافت جدید و نو تأثیرگذار هستند. جدول ۱۷ ضریب همبستگی پیرسون، sig و تعداد داده‌ها را برای محله یوسف آباد نشان می‌دهد.

جدول ۱۷- ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای یوسف آباد

شاخص		پایداری محله‌ای	سرمایه اجتماعی
پایداری محله‌ای	ضریب پیرسون	۱	۰,۳۳۳۰
	سطح معناداری		۰,۰۰۰
	تعداد	۳۸۱	۳۸۱
سرمایه اجتماعی	ضریب پیرسون	۰,۳۳۳۰	۱
	سطح معناداری	۰,۰۰۰	
	تعداد	۳۸۱	۳۸۱

شده آن از روی مدل رگرسیون است و می‌توان به واسطه متغیرهای پیش بین، مقدار متغیر ملاک را پیش بینی کرد. با توجه به مقدار مجذور ضریب همبستگی تعدیل شده (۰/۱۰۵) می‌توان چنین قضاوت کرد که مدل انتخاب شده، تقریباً ۱۰ درصد واریانس متغیر ملاک (پایداری محله‌ای) را شامل می‌شود.

همانظوری که در جدول ۱۸ مشاهده می‌نماید، با توجه به مقدار ضریب همبستگی بدست آمده (۰/۳۴۲) متغیر سرمایه اجتماعی پیش بینی کننده مناسبی برای متغیر ملاک یا وابسته (پایداری محله‌ای) در محله یوسف آباد است. که این همبستگی میان مقدار مشاهده شده متغیر ملاک و مقدار پیش بینی

جدول ۱۸- خلاصه ضریب همبستگی شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر پایداری محله‌ای در محله یوسف آباد

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل شده	خطای معیار میانگین
۱	۰,۳۴۲a	۰,۱۱۷	۰,۱۰۵	۰,۲۸۱۲۰

a: پیش بینی کننده: روابط همسایگان، اعتماد اجتماعی، کنترل اجتماعی، علاقه به جامعه و مشارکت اجتماعی

بنابراین می‌توان چنین قضاوت کرد که بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای در محله یوسف آباد با

با توجه به جدول ۱۹، نسبت F محاسبه شده (۹/۹۶) در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی‌دار است ($P > 0/05$).

بافت فرسوده و قدیمی رابطه معنی‌دار وجود دارد. بنابراین، فرض خطی بودن مدل نیز تأیید می‌گردد.

جدول ۱۹- خلاصه تحلیل واریانس برای شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر پایداری محله‌ای در محله یوسف‌آباد

مدل	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F نسبت	سطح معناداری
رگرسیون	۳,۹۳۸	۵	۰.۷۸۸	۹,۹۶۰	۰,۰۰۰ ^a
باقی مانده	۲۹,۶۵۴	۳۷۵	۰.۰۷۹		
کل	۳۳,۵۹۴	۳۸۰			

a: پیش‌بینی‌کننده روابط همسایگان، اعتماد اجتماعی، کنترل اجتماعی، علاقه به جامعه و مشارکت اجتماع

b: متغیر وابسته: پایداری محله یوسف‌آباد

همانگونه که از داده‌های ارائه شده در جدول ۲۰ بر می‌آید، از میان شاخص‌های سرمایه اجتماعی، تنها شاخص علاقه به جامعه با میزان بتای ۰/۲۵۷ بر

جدول ۲۰- ضرایب رگرسیون تأثیر شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر پایداری محله‌ای در محله یوسف‌آباد

مدل	ضریب استاندارد نشده		ضریب استاندارد شده	T	سطح معناداری
	B	خطای معیار	بتا		
عدد ثابت	۲,۱۹۶	۰,۱۳۴		۱۷,۲۱۴	۰,۰۰۰
روابط همسایگان	۰,۱۷	۰,۰۲۵	۰,۳۵	۴,۵۰۸	۰,۵۱۳
اعتماد اجتماعی	۰,۱۱۳	۰,۰۳۵	۰,۲۲	۳,۵۳۴	۰,۷۰۶
کنترل اجتماعی	۰,۰۴۸	۰,۰۲۵	۰,۱۰۵	۱,۹۱۰	۰,۰۷۵
علاقه به جامعه	۰,۱۲۱	۰,۰۳۰	۰,۲۵۷	۴,۰۱۴	۰,۰۰۰
مشارکت اجتماعی	۰,۰۱۱	۰,۰۳۲	۰,۰۲۴	۰,۳۵۰	۰,۷۲۷

D: متغیر وابسته: پایداری محله یوسف‌آباد.

گذشت حدود نیم قرن از احداث آن، قابل بازخوانی است که این موضوع می‌تواند دلیل این ذهنیت در ساکنان محله نارمک باشد. به طور کلی این محله از لحاظ شکل کالبدی و کارکرد اجتماعی یکی از محله‌های موفق شهر تهران محسوب می‌شود. در این محله و میادین مرکزی آن زمینه‌های لازم برای جذب افراد پیاده و تطابق داشتن شرایط محیط و همچنین معانی که محیط را القاء می‌کند، به همین دلیل محله نارمک را می‌توان یک محله پایدار دانست که محصول برنامه‌ریزی و طراحی برنامه‌ریزان دوران معاصر است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد اصول پایداری محله در حد نسبتاً بالایی در نارمک

بنابراین در پاسخ به فرضیه پژوهش می‌توان گفت که این فرضیه برای هر دو محله اثبات می‌شود، ولی نکته ای که باید به آن توجه کرد بالا بودن ارتباط سرمایه اجتماعی با پایداری محله ای در محله یوسف نسبت به محله نارمک است که عدد ۳۳۳ را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر فرضیه پژوهش در مورد محله یوسف آباد با ارتباط بیشتر و احتمال ۹۹ درصد اثبات می‌شود. که برای محله نارمک با ارتباط ۱۱۷ و احتمال ۹۵ درصد اثبات شده است.

۴- نتیجه‌گیری

محله نارمک در تهران را می‌توان مصداق بارزی از محله‌های انسان ساخت دوران معاصر دانست که با

ازکیا، مصطفی، علی ایمانی (۱۳۷۷) "توسعه روستایی
"، تهران، نشر نی، ص ۷۶-۷۵.

بیگلری، شادی (۱۳۸۹) "ارزیابی عملکرد مدیریت
شهری در پایداری محله‌ای" پایان‌نامه
کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

بل، سایمون (۱۳۸۲) "منظر: الگو، ادراک و فرایند"
مترجم دکتر بهناز امین زاده، انتشارات دانشگاه
تهران، تهران، ص ۳۴.

پانام، روبرت (۱۳۸۰) "دموکراسی و سنت‌های مدنی"
ترجمه محمد تقی دلفروز، انتشارات تهران، ص
۲۹۶، ۲۹۷ و ۲۹۸.

جیکویز، جین (۱۳۹۲) "مرگ و زندگی شهرهای
بزرگ آمریکایی"، ترجمه حمیدرضا پارسی، آ.
افلاطونی، ویرایش اول، چاپ سوم.

چپ من، دیوید (۱۳۸۴) "آفرینش محلات و مکان‌ها
در محیط انسان ساخت"، ترجمه ش فریادی و
م طیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، ص ۱۹۰.

حیدرآبادی، ابوالقاسم (۱۳۸۹) "اعتماد اجتماعی و
عوامل اجتماعی - فرهنگی موثر بر آن (مطالعه
موردی جوانان ۲۰ تا ۲۹ ساله استان
مازندران)"، مجله مطالعات جامعه‌شناختی
جوانان، پیش شماره ۱-، ص ۴۰.

حسین‌آبادی، مصطفی، تقوایی، علی‌اکبر (۱۳۸۷)،
آموزش شهروندی و رویکرد محله محوری:
نقش نهادها و ارکان محله‌ای در آموزش
شهروندی"، مجله مسکن و محیط روستا،
ص ۹۳.

خاکپور، براتعلی، مافی، عزت‌الله، باوان پوری،
علیرضا (۱۳۸۸) "نقش سرمایه‌های اجتماعی در
توسعه‌ی پایدار محله‌ای (نمونه: کوی سجادیه

نسبت به یوسف آباد تحقق یافته است. دلیل این امر
را می‌توان در اجرای طرح‌های توسعه شهری یا به
عبارت دیگر توجه به استانداردها در برنامه‌ریزی
شهری دانست که بافت فرسوده محله یوسف آباد
فاقد این استانداردها بوده و موجب شده تا در این
پژوهش از سطح پایین پایداری محله برخوردار شود.
اما در ادامه پژوهش در بخش سرمایه اجتماعی این
محله یوسف آباد بوده که از سطح بالاتری نسبت به
نارمک برخوردار است دلیل این موضوع به نوع
طراحی کالبد محله‌ای یوسف آباد دانست که موجب
می‌شده تا ساکنان از سطح تماس بیشتری برخوردار
بوده و روابط اجتماعی بیشتری را تجربه کنند که این
روابط اجتماعی بالا خود به خود موجب تقویت سایر
بخش‌های سرمایه اجتماعی می‌شود. البته نباید این
نکته را فراموش کرد که محله نارمک نیز با فاصله
کمتری از محله یوسف آباد در بخش سرمایه
اجتماعی قرار داشت که دلیل آن را می‌توان گذشت
زمان اجرای طرح محله نارمک دانست. به عبارت
دیگر با گذشت زمان بوده که محله نارمک توانسته تا
حدود در بخش سرمایه اجتماعی، خود را تقویت
کند.

منابع

استروفسکی، واتسلاف (۱۳۷۸) "از نخستین
سرچشمه‌ها تا منشور آتن"، ترجمه اعتضادی
انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، ص ۱۱۲.
السوانی، سیدمهدی و نقوی، میرعلی
(۱۳۸۱) "سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها"
فصلنامه مطالعات مدیریت، شماره ۳۳ و ۳۴،
ص ۱۶.

- مشهد)، مجله جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، شماره‌ی دوازدهم.
- خنده رو، مهدی (۱۳۸۷) "بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل موثر بر شکل‌گیری آن در سطح محله، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم اجتماعی گرایش جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان، گروه علوم اجتماعی، ص ۳.
- رضویان، محمد تقی (۱۳۸۱) "مدیریت عمران شهری"، تهران، انتشارات پیوند نو، ص ۲۸.
- ربانی، رسول (۱۳۸۱) "جامعه‌شناسی شهری"، انتشارات دانشگاه اصفهان، ص ۱۵۴.
- زاهدی اصل، محمد (۱۳۸۳) "بازتولید سرمایه اجتماعی در سطح محله"، چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، تهران، ص ۲۷۸.
- سرمذ زهره، بازرگان، ع، حجاری (۱۳۷۸) "روش‌های تحقیق در علوم رفتاری"، تهران، انتشارات آگاه، ص ۱۷۰.
- سالک، نیما (۱۳۸۶) "ارائه الگوی برنامه‌ریزی پایدار محله‌ای در فرآیند برنامه‌ریزی شهری"، رشته برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه تربیت مدرس.
- شارع پور، محمود (۱۳۸۰) "سرمایه اجتماعی و نقش آن در حیات اجتماعی و اقتصادی" مجله رشد آموزش علوم اجتماعی، شماره ۲۹، ص ۱۱.
- شارع پور، محمود (۱۳۸۳) "تحکیم مناسبات انسانی برای جلب مشارکت مردم"، چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، شهرداری تهران، ص ۲۸۹.
- شریفیانی ثانی، مریم (۱۳۸۰) "سرمایه اجتماعی، مفاهیم و چارچوب نظری"، فصلنامه‌ی رفاه اجتماعی، سال اول، شماره ۲، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ص ۵.
- عبداللهی، مجید، صرافی، مظفر، توکلی نیا، جمیله (۱۳۸۹) "بررسی نظری مفهوم محله و بازتعریف آن با تأکید بر شرایط محله‌های شهری ایران"، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲، صص ۱۰۲ - ۸۳.
- غیاثوند، الهام (۱۳۸۸) "تأثیر سرمایه‌های اجتماعی بر کیفیت زندگی ساکنان محلات شهری"، سایت مرجع مدیریت شهری، فصلنامه مهندس مشاور، شماره ۴۵، ص ۲۲.
- فیلد، جان (۱۳۸۵) "سرمایه اجتماعی"، ترجمه جلال متقی، موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، تهران، ص ۱.
- کوهی فرد، الناز (۱۳۹۲) "بررسی نظری مفهوم محله و تأثیر هویت بر شکل دهی آن در معماری هشتمین سمپوزیوم پیشرفت در علم و تکنولوژی، مشهد، ص ۱.
- کریمی مشاور، نگین تاجی، صمد (۱۳۸۹) "شهر پایدار: سیاست‌هایی برای دستیابی به پایداری محله‌ای"، باغ نظر، شماره ۲۴، ص ۲۱.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸) "راه سوم، بازسازی سوسیال دموکراسی"، ترجمه منوچر صبوری، تهران، ص ۸۹.
- موسوی، سید احمد (۱۳۸۵) "برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تأکید بر سرمایه اجتماعی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- میرزائیان، کنایون (۱۳۸۹) "بررسی نقش اجرای طرح ناحیه محوری شهرداری تهران در توسعه پایدار محله‌ای (مطالعه موردی: شهرداری منطقه ۵

- Healthy Planet, New society Publishers,p4.
- Milani, C.(2005). Social capital and local development theories:lessons from the pintadas experience (Bahia,Brazil).
- Rhonda Phillips and Robert H. Pittman(2009), AN INTRODUCTION TO COMMUNITY DEVELOPMENT, Simultaneously published in the USA and Canada, by Routledge,p22.
- Sen, A. 1989. Food and Freedom. World Development. Vol17(6): 769-781.
- Temkin, Kenneth , Rohe, M William(1998), “ Social Capital and Neighborhood Stability: An Empirical Investigation” Housing Policy Debate, Fannie Mae Foundation, Volume 9, Issue 1.
- region8.tehran.ir/.
- region6.tehran.ir/.
- تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، تهران، صص ۲۰-۲۵.
- معصومی، سلمان(۱۳۹۰) "توسعه محله‌ای در راستای پایداری کلانشهر تهران"، اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، انتشارات جامعه و فرهنگ، ص ۱۱.
- نجفی، یدالله (۱۳۸۵) "اقتصاد اسلامی"، فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی، شماره ۲، صص ۲۷.
- نیکومرام، هاشم، اصفهانی، مینا(۱۳۸۷)"سرمایه اجتماعی و بازتولید آن در قلمرو مدیریت اسلامی"، پژوهشنامه مدیریت و سرمایه اجتماعی، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، پژوهشنامه شماره ۲۹، ص ۳۱.
- نوریان، فرشاد، عبدالهی، محمد مهدی(۱۳۸۸)"تبیین معیارها و شاخص‌های پایداری در محله‌های مسکونی"، مجله شهر نگار، شماره ۵۰، صص ۶۳ - ۴۹.
- هودسنی، هانیه(۱۳۸۳) "توسعه محله‌ای پایدار، مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی"، سمینار کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر، ص ۱۵.
- Barton, Hugh, Grant, Marcus, Guise, Richard (2003); Shaping Neighborhoods : For Local Health and Global Sustainability, London and New York, spoon press,16.
- Ian H. Thampson(2002) ,Ecolog ,community anddelight a trivalent approach to landscape ,Elsevier :81-93,
- Kline, E (1997). sustainable community indicators in roseland, M.(Ed). Eco- city Dimensions: Healthy. Communities,